

LORETA ANILIONYTĖ

Vilniaus pedagoginis universitetas

ASMENYBĖ MAXO SCHELERIO AKSILOGIJOJE

Personality in the Axiology of Max Scheler

SUMMARY

The article considers the concept of personality as it is presented in the phenomenology of German philosopher Max Scheler, who elaborated this concept within the frameworks of his axiological ethics in polemics with Kant's rationalistic approach to man. Also the article indicates the differences in the concept of personality noticeable in the early and late Scheler's writings.

SANTRAUKA

Straipsnyje nagrinėjama vokiečių fenomenologijos atstovo Maxo Schelerio asmenybės samprata. Parodoma, kad Scheleris savo žmogaus koncepciją kūrė aksiologinės etikos rėmuose, taip pat, kaip ir etikoje polemizuodamas su Kanto žmogaus samprata, t.y. jos racionalizavimu. Parodoma, kaip ankstyvojo Schelerio kūrybos periodo asmenybės koncepcija gerokai skyrėsi nuo vėlyvojo jo kūrybos periodo koncepcijos.

Maxas Scheleris savo aksiologinėje etikoje iš esmės kartoja Immanuelio Kanto klausimą: „Kas yra žmogus?“. Tačiau Kantas šį klausimą iškelia savo filosofinių ieškojimų pabaigoje, kaip savotišką priedą prie pirmųjų trijų klausimų, pateiktų *Grynojo proto kritikoje*: „Ką aš galiu žinoti? Ką privalau daryti? Ko galiu tikėtis“¹. Kantas atsakymo į šį klausimą

ieškojimą pavadino filosofine antropologija, o galų gale pridūrė, kad kadangi ir pirmieji trys klausimai yra glaudžiai susiję su ketvirtuoju, tai ir visą filosofiją galima pavadinti šiuo vardu.

Scheleris ties šiuo kantiškuoju klausimu, formaliai žiūrint, taip pat tarsi susitelkia tik antruoju savo kūrybos laikotarpiu, jau sukūręs savo aksiologiją ir

RAKTAŽODŽIAI: Kantas, Scheleris, etika, aksiologija, asmenybė.

KEY WORDS. Kant, Scheler, ethics, axiology, personality.

materialinę vertybių etiką. Tiesiogiai filosofinei antropologijai skirtas Schelerio veikalas *Žmogaus padėtis kosmose*, išleistas 1927 m., likus metams iki filosofo mirties. Tačiau žmogaus, ir ypač mus šiame straipsnyje dominanti asmenybės problema iškyla pirmiausia ne šiame veikale, o būtent Schelerio aksiologijoje. Galbūt šitokią situaciją lėmė tai, kad visa Schelerio filosofija stipriai etizuota, jis kartais net pavadinamas vienu didžiausių savo laikotarpio moralistų. Tačiau tada svarbu pasiaiškinti, kokie yra aksiologijos, etikos ir filosofinės antropologijos tarpusavio santykiai.

Aksiologijos ir etikos santykio klausimas – tai filosofijos ir etikos santykio aspektas. Etikos sritis yra labai jautri teoriniams svarstymams. Etikos požiūris turi būti savarankiškas, kad išliktų. Etikos pajungimas kitai teorinei disciplinai dorovės požiūrį likviduoja. Tai pasakytina apskritai ir apie etikos santykį su filosofija.

Labiausiai pakantus etikai mąstymas – aksiologinis. Dorovė aksiologijoje – viena iš vertybių rūšių, o kai kada dorovinės vertybės iškyla į pirmąjį planą ir tampa pažinimą interpretuojančiu veiksmu. Etikai priklauso dominuojanti reikšmė Kanto filosofijoje, dorovinėms vertybėms Schelerio filosofinėje antropologijoje (etiniame personalizme), Nicolai'aus Hartmanno vertybių etikoje, Freiburgo neokantininkų teorijose.

Etika aksiologijos požiūriu – ne vien istorinio tyrinėjimo interesas, bet turi ir vadinamąją metodologinę svarbą. Šis aspektas gali būti svarbus dėl kelių priežasčių: aksiologija suteikia formaliai loginį griežtesnio etikos problemų formu-

lavimo aparatą, ir šiuo aparatu naudojamosi (sprendinių – vertinimų skyrimas, normų bendrareikšmiškumas, vertybės sąvoka), bet dažnai negriežtai. Antra vertus, aksiologija verčia šalinti iš etikos natūralizmo, gamtamokslinės mąstysenos recidyvus.

Aksiologijos problematika susijusi su šiuolaikinės kultūros krizės motyvu. Aksiologija (kartu ir etika) gali būti išieitis iš krizės, jos įveikimo veiksnys. Šioji krizė, kurią konstatavo jau ir Scheleris ne tik filosofinėje, bet ir publicistinėje savo kūryboje, – tai žmonių santykių supraktiškėjimas, utilitarizmas, sudaiktėjimas, susvetimėjimas. Taip pati aksiologija supranta savo paskirtį. Tačiau kita dalyko pusė pačios aksiologijos nepastebima: kad pats aksiologinis požiūris, iškeliantis savitumą ir pirminę vertybių reikšmę, pats yra kultūros krizės pasekmė. Vertybių etika nėra vien prieš dorovės nuopuolį nukreiptas veiksnys, nes ji yra šio nuopuolio sukelta. „Dorovės krizė“ padaro dorovę savarankiška, t.y. vertybiška.

Nors aksiologinės problematikos savarakiškas gimimas tradiciškai siejamas su neokantinėmis mokyklomis, tačiau joms pradžią davė būtent Kantas naujaisiais amžiais, nes būtent jis savo teorijoje suteikė etikai savarankiškumą. Tai buvo natūralistinės ir iš dalies religinės etikos kritikos rezultatas. Ikikantinėje etikoje dorovė nebuvo savarankiška. Kantas reabilitavo etiką todėl, kad reabilitavo žmogų ir jo laisvės principą. Tad etikos problema čia bendriausia prasme sutampa su asmenybės problema, arba kitaip sakant, asmenybė tampa etikos šerdimi.

Filosofinės etikos savarankiškumo pagrindimas ir tuo pačiu – etikos galimybės sąlyga – valios laisvė. Valia turi būti išplėsta iš gamtinio determinuotumo ir atitinkamai – iš teorinio pažinimo. Valios sritis išskiriama iš gamtos ir iš teorijos – tai praktinio proto sritis.

Praktinis protas Kanto teorijoje – grynasis protas. Grynumas reiškia nepriklausymą nuo patyrimo, empirijos, o taip pat – ir nuo pažinimo. Gryname prote slypi pagrindinis dorovės įstatymas – kategorinis imperatyvas. Kiek žmogus paklūsta jam, tiek jis yra dorovinė asmenybė.

Dorovės įstatymo turinys yra teoriškai neapibrėžiamas dalykas. Pats apibrėžimo principas yra negatyvus: dorybė – gamtinės žmogaus prigimties, jo poreikių, pagaliau net jo materialinių interesų įveikimas. Pastarieji yra konkretūs, todėl ir jų neigimas konkretus. Tuo tarpu kategorinis imperatyvas nesako, *ko* reikia siekti, o tik nurodo, *kaip* reikia siekti, jis pateikia ne elgesio materiją, o tik formą, todėl jis tik formali taisyklė. Apskritai Kanto etikos formalizmas yra natūralus Kanto apriorizmo koncepcijos rezultatas: mąstymas yra už patyrimo, jis duoda apriorines žinojimo formas, todėl praktinis protas kaip grynasis protas – aprioriškas ir formalus.

Vadinamoji vertybių etika (etinis personalizmas) yra nukreiptas prieš Kanto etikos formalizmą. Scheleris formaliajai Kanto etikai priešpriešina materialinę vertybių etiką. Kas slypi po šia spekuliatyvia polemika? Kokios yra Kanto formaliosios etikos silpnosios sritys, kuo nepatenkinamas jo etikos pagrindimas?

Scheleriui Kanto etika nepatenkinama dviem pagrindiniais atžvilgiais. Pirmia, tuo, kad doroviniai motyvai yra materialinių motyvų priešprieša. Materialiniai motyvai susiję su gamtiškąja žmogaus prigimtimi. Kitaip sakant, naudos siekimas glūdi žmogaus prigimtyje, yra „natūralus“, ir yra dorovės galimybės sąlyga. Dorovinių konfliktų sprendimai – tik personaliniai. Antras dalykas – valios autonomijos problema, jos priklausymas tik nuo jos pačios. Dorovinis dėsnis – individualios valios sau duotas dėsnis. Dorovės centras – atskira, izoliuota valia. Praktinis protas sukuria tik formalų, abstraktų ryšį. Pareiga – tik proto reikalavimas. Pareiga neliečia žmogaus jausminių santykių. Žmogaus asmenybė – izoliuota ir abstrakti. Todėl kategorinis imperatyvas praktiškai nepritaikomas realiam elgesiui. Čia žmogui tenka rinktis ne tarp moralu–nemoralu, o tarp moralu–moralu, ir nemoralu–nemoralu.

Socialinė Kanto etikos bazė – atomizuota visuomenė kaip privačių asmenų visuma, visuomenė, pagrįsta liberalizmo principais. Jo etikos formalizmas išreiškia socialinių (politinių ir teisinių) institutų formalizmą. Kanto etikos silpnybės suaugusios su jos stiprybėmis: valios autonomija leidžia kurti asmenybės teoriją, bet ignoruoja socialinę etikos funkciją. Iš etikos dingsta tokie jai labai svarbūs motyvai kaip žmonių solidarumas, atsakomybė kitų žmonių atžvilgiu. Tai yra individualistinė ir tam tikra prasme netgi antisocialinė etika.

Scheleris savo vertybių etikoje siekia padaryti dorovę veiksmingesne, o tam, jo nuomone, reikia (ir pakanka) įveikti

Kanto etikos formalizmą. Išėitis – materialinė vertybių etika. Schelerio filosofinėje spekuliacijoje iškyla jau visai kitokia apriorizmo interpretacija. Paties apriorizmo kaip etikos principo Scheleris nekvestionuoja: „Kiek teisingas Kanto teiginys, kad etinės prielaidos turi būti apriorinės, lygiai tiek pat nepamatuoti ir neapibrėžti jo teiginiai apie tai, kaip atskleisti šį apriori.“² Netiesa, teigia Scheleris, kad viskas, kas aprioriška, yra formalu, o kas materialu, yra aposterioriška. Pagal Kanto apriori–aposteriori riba apskritai yra mąstymo ir juslumo riba. Fenomenologija ši požiūrį sugriauna: suvokiniuose esama daugybės apriorinių elementų. Vertybės nėra proto reikalavimai, todėl nėra vien formos reikalas – tai emocionalumo faktai. Esama vadinamojo dvasios emocionalumo, kuris yra materialus ir aprioriškas. Tokie fenomenai kaip meilė, draugystė, užuojauta, palankumas, simpatija yra pirminiai ir turiningi. Jų šaltinis – ne protas, ne diskursyvinis mąstymas, ne verifikuojamas žinojimas, o vertybių žiūra, intuityvūs vertinimo aktai.

Tiesioginis Schelerio kritikos objektas – Hobbeso empiristiškai utilitaristinė etika. Šiuo atžvilgiu Scheleris radikalesnis už Kantą. Kantas savaip (tiesa, ne etiškai) pateisino naudą kaip veikimo motyvą, nes priskyrė ją gamtinei žmogaus prigimčiai. Scheleris naudingumą laiko pseudovertybe, kuri deformavo vertybių hierarchinę struktūrą. Susvetimėjimas – šios deformacijos rezultatas.

Elgesys, kuris orientuotas į naudingumą, Schelerio manymu, yra antisocialus. Kyla klausimas, galbūt etika galėtų

remtis socialiniu naudingumu? Scheleris mano, kad tokia etika taip pat neišeitų už utilitarizmo ribų. Ir Scheleris čia teisus: visuomeninis turtas, gerovė – personifikuotas asmeninis interesas, vis tiek siekiant užvaldyti, arba, kaip dar priduria Scheleris, ir „organizuoti“ pasaulį³. Taigi Scheleris išvalgiai pastebėjo, kad tokie principai kaip visuomeninis interesas, netgi altruizmo, pasiaukojimo atmainos, yra tos pačios utilitaristiškai orientuotos moralės veiksniai ir išraiška. Naudingumas, jo manymu, niekad negali būti socialinio solidarumo pamatu.

Scheleris mano, kad socialinės etikos pagrindas turi būti materialinės vertybės. Atrodytų, kad tada reikia vertybes kaip nors susieti su istorija, su žmonijos istorinėmis būklėmis. Bet Scheleris tokių etinių vertybių pagrindimą laiko iš principo neįmanomu. Apskritai visos istoriosofinės koncepcijos (pvz., G. W. F. Hegelio) pašalina vertybes, nes jose nelieka asmenybės. Viena, asmenybė jose apibrėžiama tuo, kas nuo jos nepriklauso. Kita vertus, asmenybės savitumas tokiose koncepcijose yra visiškai nesuprantamas. Neįmanomas ir sociologinis dorovinio elgesio paaiškinimas: normų išgalėjimas atskiro žmogaus niekuo neįpareigoja. Priešingai, asmenybė dažnai jaučiasi priversta sukilti prieš šias išgalėjusias normas, kad apgintų savo autonomiją.

Etine aksiologija Scheleris siekia išspręsti dvejopą uždavinį. Pirma, etika ir vertybės neturi nustelbti asmenybės, nes pastaroji yra etinio požiūrio galimybės sąlyga, savotiška moralinių vertybių prielaida. Antra, etika turi atrasti būdą, kaip pagrįsti socialumą ir socialinį solidarumą. Kaip tai įmanoma?

Vertybių santykis su žmogumi – dvi-
pusis. Vertybės, Schelerio manymu, yra
ne subjektyvios, o objektyvios. Tačiau
jos neegzistuoja kaip daiktai ar kaip vir-
šasmenis protas (kaip Platono idėjos).
Kitaip sakant, vertybių traktavimas sub-
jekto–objekto aspektu yra beprasmiškas. Ir
tai eina jau nuo Kanto. Vertybių objek-
tyvumas – tai jų besąlygiškas reikšmin-
gumas, aprioriškumas, jų hierarchijos
pastovumas. Pasak Schelerio, vertybės
tarsi nepriklauso nuo asmenybės, bet,
kita vertus, ši nepriklausomybė ne ab-
soliuti, o sąlyginė, nes vertybių pagava,
emocionalusis apriori, susijęs su žmo-
gaus biologine ir dvasine prigimtimi.
Todėl tarp asmenybės, tam tikros gyve-
nimiškos situacijos, tam tikro gyven-
imiškojo pasaulio ir tam tikros objekty-
viai egzistuojančios vertybės esama ne-
išardomo vidinio ryšio, dar daugiau, ga-
lima sakyti, kad ta objektyvi vertybė
funkcionuoja tik konkrečioje asmenybėje
ir jos dėka: mat vertybė, Schelerio ma-
nymu, visada intencionali.

Be to, dorovinės vertybės galioja tik
žmogaus atžvilgiu. Tai nereiškia, kad jos
yra psichiniai fenomenai, nes pastarieji
yra ne aprioriškai, ne būtini ir visuotini.
Vertybės pasirodo į išorę nukreiptuose
žmogaus aktuose – ketinimuose, spren-
diniuose, veiksmuose. Kiek žmogus re-
alizuoja vertybes, tiek jis yra asmenybė,
kitai sakant, jis yra asmenybė tiek, kiek
jis determinuotas intuityvaus vertinimo
aktų. Asmuo visada yra konkretus ir in-
dividualus, jo nėra virš ar už intencio-
nolinių aktų, jis, anot Schelerio, „egzis-
tuoja ir gyvena tik intencionalinių aktų
vykdyme“⁴, jis yra „tolydi aktualybė“⁵.

Taigi aktyvioji pusė – pats žmogus. As-
menybė turi remtis savimi, asmenybės
nuopelnas – žmogaus viešpatavimas sau
pačiam. Visa atsakomybė tenka tik pa-
čiam žmogui. Todėl asmenybė turi būti
jau iki aktų. Tačiau tik vertybių dėka
žmogus gali būti asmenybė.

Jeigu vertybės pasirodo tik žmoguje,
jo sąmonėje ir veiksmuose, jeigu pats
žmogus jas realizuoja, tai galima many-
ti, kad įvairių žmonių vertybiniuose ak-
tuose išskylančios vertybės yra vienodos.
Vertybės realizavimas priklauso nuo si-
tuacijų, kurios, savo ruožtu, priklauso
nuo socialinių, istorinių ir kitų sąlygų.
Bet situacijose vertinimo aktai nukreip-
ti į universalią vertybių hierarchiją, ir
gaunamas tam tikras jos fragmentas. To-
dėl universalios ir amžinos vertybės ne-
pašalina to vertybių įvairumo, kuris iš-
kyla įvairiose kultūrose, istorinėse epo-
chose ir pan.

Kyla klausimas, koks vertybių santy-
kis su socialiniu gyvenimu? Asmenybės
pačios save kuria ir pačios už save atsa-
ko. Kaip tada galimas socialinis gyven-
imas? Socialinis ryšys negali kilti iš indi-
vido – nei iš jo interesų, nei iš jo proto.
Atvirkščiai – socialinė visuma yra pirmi-
nė, individas tėra jos reprezentantas.

Virš individualios atsakomybės esa-
ma bendros atsakomybės: individas at-
sako už visus kitus. Virš asmenybės esa-
ma aukštesnės vienovės – asmenybių
bendrijos. Bendrijos vienovė remiasi
emociniu ryšiu. Solidarumas reiškia tai,
kad žmonės bendrai jaučia, bendrai no-
ri, kiekvienas savo kraują jaučia kaip vi-
sų kraują. Solidarumas, bendra atsako-
mybė, asmenybių bendrija irgi galų ga-

le remiasi universalia vertybių sistema. Ji taip pat yra duota emocionalioje žiūroje – intuityviuose aktuose. „Asmenybių bendrija“ lėmė istoriosofinę problematiką. Visos istorinės doktrinos galų gale remiasi tam tikra antropologija, kurios išplėtojimas ir papildymas jos yra. Istorijos filosofijos doktrinos buvo vienašalės, jos laikė savo uždaviniu surasti pagrindinius istorijos veiksnius, todėl ignoravo kitus veiksnius, laikydamos juos šalutiniais ar nebūtiniais. Tai gal nešališka yra „universalus žmogaus“ koncepcija? Tai visas istorijoje realizuojamas žmogaus veiklos turinys, viskas, ką žmogus sukuria savo kultūrine, technine, socialine veikla. Tai kūryba, veržimasis, įtampa ir todėl netelpa į jokias schemas. Tai yra universalių vertybių realizavimas, ir konkretūs to realizavimo būdai – atsitiktiniai. Istorija negali būti dėsninga, kryptinga. Tačiau ar šis platus požiūris ką nors paaiškina?

Kanto ir Schelerio dorovės ir asmenybės aiškinimai skirtingi. Galima teigti, kad tai individualistinės ir socialinės etikos santykis. Tačiau įdomu tai, kad čia išskyla du esminiai dorovės požymiai, kurie abu būtini, tačiau antinomiški.

Kantui svarbiausia yra asmenybės savarankiškumas. Savarankiškumas – kitų asmenybių atžvilgiu. Žmogus užsiėmęs savimi, jo dorovinės situacijos yra jo privatus reikalas. Socialinis dorovės aspektas reiškia vien tai, kad aš pripažįstu kitiems žmonėms tokį pat autonomiškumą kaip ir pats sau. Moralė nesukuria socialinio vienumo. Prielaida – kad bendri reikalai yra riboti. Kanto moralės samprata prisiderinusi prie politi-

nių teisinių santykių, yra tam tikras jų aspektas. Žmonių tarpusavio santykiai – formos sritis, o turinys lieka privatiems asmenims, tai jų reikalas. Kanto teorijoje moralinis protas socialiniu atžvilgiu pasirodo bejėgis.

Scheleris savo asmenybės koncepciją kuria vadovaudamasis savo emocionaliojo apriorizmo koncepcija. Jis nepriitaria žmogaus kaip *animal rationale* teorijai ir atmeta protą kaip pagrindinę žmogaus dvasios savybę. Asmenybė, anot Schelerio, yra ne proto subjektas, taipogi ne protingos valios subjektas, ji pirmiausia yra *ens amans*, o ne *ens cogitans* ar *ens volens*. Pagal Schelerį, tos asmenybės koncepcijos, kurių pagrindą sudaro protas, tarsi nuasmenina žmogų, nes protas tas pats visiems žmonėms ir yra antiindividualus. Scheleris taikliai pastebi, kad jei būtų galimos tokios būtybės, kurių veikla visiškai išsisemtų protu, tai šios būtybės būtų ne asmenybės, o loginiai subjektai. Tuo tarpu asmenybė – tai konkretybė, kurios esmė yra įvairių dvasios aktų įvairovė.

Pasak Schelerio, žmogų kaip asmenybę nuo gyvūnų skiria dvasia kaip negamtinis principas. Būtent kaip asmenybė žmogus yra aukščiausių emocinių vertybinių aktų centras. Jis yra vienintelė būtybė visatoje, kuri nėra abejinga „vertybių karalystės“ kvietimui ir į jį atsako tuo aktyviau, kuomet jis yra dvasiškai turtingesnis. Asmenybės branduolį, anot Schelerio, sudaro *ordo amoris*, kurią Scheleris vadina ir dvasinio gyvenimo koncentratu. Ir čia išsiskiria du Schelerio asmenybės supratimai, žymintys skirtingus jo kūrybos periodus. Schele-

rio aksiologijoje aukščiausias yra Dievas, jis užbaigia mylėtinų dalykų karalystę, tuo tarpu savo filosofinėje antropologijoje (kad ir veikale *Žmogus ir istorija*), filosofas žvilgsnį perkelia į žmogaus santykius su gamtine tikrove, į istorinius bei socialinius klausimus. Tačiau net tada jis vis vien nepajėgia nugalėti metafizinės traukos, kurią savaip iliustruoja jo išskirti idealieji asmenybių tipai. Jie plėtojami remiantis vertybine hierarchija ir yra tarsi pavyzdžiai kasdieniam žmonių gyvenimui. Tai būtų – pagal scheleriškąją vertybių hierarchiją: šventasis, genijus, herojus, vedančioji civilizacijos dvasia (*Der führende Geist der Zivilisation*) ir „mėgavimosi meistras“ (*Künstler des Genusses*).

Šiuos idealius asmenybių tipus Scheleris vadina „schemomis“, kurios savo gyvastį turi semti iš istorinės patirties. Kitaip sakant, kiekviena epocha turi savo herojus. Kiekviename iš šitų idealių pavidalų esama ir apriorinio, ir empirinio momentų. Schelerio pasiūlytoje viršūnėje yra šventasis, kuris įkūnija „amžinąją šventumo idėją“. Scheleris mano, kad šventojo asmenybės struktūroje savaip sutampa idealas ir tikrovė: pavyzdys ir vadas – pranašas. Įdomu tai, kad visi likę asmenybės modeliai tiesiogiai arba netiesiogiai priklauso nuo vyraujančio šventojo modelio.

Šitas šventojo modelio akcentavimas susijęs su kitu Schelerio koncepcijos aspektu – tai, kad absoliuto sfera laikoma būtina žmogaus „dvasiniam centrui“. Mat pagal Schelerį, jei jos nėra, jos vietą netrunka užimti „kvaziabsoliutai“, o tai gali būti ir pinigai, ir tauta (pvz., na-

cionasocializmas ir rasizmas). Tada dvasinis asmenybės centras, jos „širdis“ ištuštėja. Žmogus, anot Schelerio, vėl gali tapti asmenybe, tik iš naujo atradęs Absoliutą. Su jo atradimu Scheleris sieja ir laisvo filosofavimo galimybę.

Įdomu tai, kad šita mistinė Absoliuto apoteozė Schelerio filosofijoje dažnai siejama su susižavėjimu impulsyviais potraukiais, dioniziškuoju kultu. Scheleris dažnai estetizuoja juos kaip gyvenimo proveržio, siekiančio susigrąžinti kadaise prarastą vienybę, pasireiškimą, nors ir pripažįsta, kad dioniziškojoje žmogaus koncepcijoje, kurios pasireiškimus jis mato Schopenhauerio, Nietzschė's, Bergsono koncepcijose, asmenybė yra žeminama. Šitą savo šokinėjimą nuo vieno požiūrio prie kito juto ir pats mąstytojas. Jo filosofiniai ieškojimai nebuvo atsieti ir nuo religinių ieškojimų, tie ieškojimai gana dažnai buvo puolimas į kraštutinumus ir mėginimas juos derinti. Kaip pasakoja jo amžininkai, kartą Scheleris, gindamas savo koncepcijos dualizmą, retoriškai paklausęs: jei Dievas yra toks visagalis, kaipgi jis galėjęs sukurti tokį suskaidytą žmogų kaip aš?

Šis filosofo asmenybės susiskaidymas savaip juntamas ir jam sprendžiant asmens autonomijos ir sociumo santykį. Nors asmeniui suteikiama daug galių, o taip pat iš jo daug reikalaujama būtent kaip iš individo, atrodo, kad Scheleriu svarbiausia – socialinis solidarumas. Moralinės vertybės yra emocionalaus žmonių bendrumo pamatas, jos sukuria iš asmenybių naują, aukštesnę socialinį bendrumą. Taigi moralėje žmonės netenka savo izoliuoto uždaramo ir privatumo.

Universaliose vertybėse paskęsta socialinės struktūros. Atsiranda vidinis angažuotumas, intymus bendrumo išgyvenimas. Socialinis ryšys čia jau iš esmės yra religinis ryšys. Jis neinstitucinis, o jausmiškas, intymus. Moralė čia dominuoja politinių teisinių santykių ir politinės teisinės sąmonės atžvilgiu. Tačiau kartu Schelerio koncepcijoje dorovinės vertybės nustelbia asmenybę. Ar tokia emociiniu socialiniu ryšiu persiėmusi asmenybė apskritai dar laikytina asmenybe?

Taigi šios koncepcijos dilema tokia: arba autonomiška asmenybė be socialinio solidarumo (institucinių santykių), arba socialinis solidarumas be autonomiškos asmenybės. Kita vertus, abi pusės yra esmingos dorovės apibrėžimui. Ar galima jas sujungti, ir jei galima, tai kaip tai padaryti?

Vienas sujungimo būdas galėtų būti ideologinių veiksmų redukavimas į socialines sistemas, galiausiai – į istorines struktūras. Kanto formaliojoje etikoje nesunkiai atpažįstama liberalizmo doktrina, kurios pamatas yra privačių, savarankiškų, todėl susijusių tik mainais ir rinka, individų sambūvis, jo gyvenamosios epochos ūkis. Schelerio materialinėje vertybių etikoje galėtų būti atpažįstama kolektyvizmo, totalumo socialinė doktrina, kurios praktinis pamatas – socialinės sistemos, kur ūkis yra persipynęs su politika. Taigi tokia metodologija paaiškintų įvairias etines sistemas tuo, kad susieja jas su praktinėmis socialinėmis sąlygomis kaip jų baze (plg. Scheleris – Kontas).

Bet ar tai galima laikyti minėtos antinomijos sprendimu? Ar tai yra ta eti-

kos teorija, kuri sugebėtų įveikti anksčiau teorijų vienašališkumą? Individualistinei etikai galima priešpriešinti visuomeniškai orientuotą etiką, kuri tam tikra prasme prasideda nuo Hegelio. Etiška tai, kas istorijos kuriama. Žmogus neturi priešintis istorijai. Kita analogiška interpretacija: dorybė – tai asmeninių interesų pajungimas bendriems, kolektyviniams interesams. Tačiau tokiose koncepcijose yra likviduojama etinio požiūrio šerdis – asmenybė, taigi rezultatas – etika be asmenybės, galiausiai – etika be etikos. Kita vertus, pats asmenybės statusas kaip masinis reiškinys priklauso ne nuo etinės teorijos. Scheleris pripažino, kad vertybinis žmogaus pasaulis vystosi istoriškai, nors ta amžinoji, ant laikinė, vertybių hierarchija išlieka ta pati, keičiasi tik vertybių išgyvenimo pobūdis. O pastarasis priklauso nuo tam tikros visuomenės ir konkretaus žmogaus. Visos šios individualizmo–socialumo dilemos savaip atsispindi vėlyvojoje Schelerio kūryboje. Tuo metu jis labai skaudžiai reagavo į socialinių prieštaravimų aštrėjimą savo gyvenamojoje visuomenėje, ypač į „rytietiškojo marksizmo“ atsiradimą, kuriam, jo manymu, buvo būdingas didelis antiintelektualizmas. Scheleris manė, kad pagrindinis epochos uždavinys – ieškoti, kaip sutaikyti pavojingai aštrėjančius socialinius prieštaravimus. Pagrindiniu laikotarpiu uždaviniu jis paskelbė socialinių kapitalizmo ir socializmo antagonizmą išlyginimą (Ausgleich). Scheleris manė, kad reikia išlyginti ne tik šiuos prieštaravimus, bet ir kultūringų bei atsilikusių šalių skirtumus, primityvių ir civilizuo-

mentalinių tipų, jaunos ir vyresnės kartos skirtumus, fizinio ir protinio darbo skirtumus. Scheleris teigė, kad jo laikotarpio žmogaus vertybinis jausmas labai ribotas, jis kvietė plėsti jį vadovaujantis solidarumo principu. Įdomu tai, kad Scheleris dar tikėjo ir filosofijos, t.y. filosofinės antropologijos, galia, tokios

antropologijos, kuri, jo žodžiais, apimtų ir šviesą, ir tamsą, ir dvasią, ir kūno potraukius; jis manė, kad tokia filosofija taip pat prisidės prie tų prieštaravimų neutralizavimo. Dėl minėtų idėjų Schelerio koncepcija laikoma konvergencijos, socialinės partnerystės teorijų pirmtake.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Apibendrinant galima teigti, kad Schelerio svarbiausia buvo žmogaus kaip individualios asmenybės saviraiška ir savivertė. Sekdamas augustinėškąja tradicija, jis savo tyrinėjimų centru laikė gyvastingą asmenybę, jos dvasinį branduolį, ir kritikavo koncepcijas, racionalizuojančias ar sudaiktinančias žmogų. Asmenybė, anot Schelerio, tai dinamiška dvasinė vienovė, kurios negalima redukuoti į bet kokius mokslinius terminus. Asmenybė Schelerio – ne kažkas užbaigta, ne tai, kas „yra“, o tai, kas „tampa“, tai tarsi nuolatinis aktas, kuriuo kaskart asmenybė pareiškia apie save. Šiuo požiūriu Schelerio koncepcija artima egzistencializmui. Tačiau ši asmenybės laisvė kaskart realizuoti save yra laisvė rinktis objektyvias (scheleriškąja prasme) vertybes. Šia prasme Schelerio

koncepcija vis vien šiek tiek priartėja prie jo kritikuotos Kanto „nelaisvos laisvės“ koncepcijos: Kantui laisvė – vienas esminių principų, bet, anot Kanto, žmogus tikrai laisvas yra tik tada, kai jo poelgiams vadovauja protas; gamtinis būtinumas, gamtinių poreikių rinkimasis, pasak Kanto, laisvę, o kartu ir dorovę, panaikina. Analogiškai ir Schelerio – jei žmogus renkasi žemiausias vertybes, jis tarsi nelaisvas, nes yra biologinių ir socialinių poreikių vergas. Tikra laisvė – aukščiausių – dorovinių bei dvasinių vertybių rinkimasis bei jų realizacija, tikroji žmogaus esybė yra anapus jo biologinių bei socialinių funkcijų: žmogus, anot Schelerio, yra teomorfiškas. Taigi tikroji asmenybės sklaida, anot Schelerio, yra augustinėškoji „mylėk ir daryk ką nori“ ir „ordo amoris“ koncepcija.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Imanuelis Kantas. *Grynojo proto kritika*. – Vilnius, 1982, p. 551.
- ² Max Scheler. *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. – Bern, München: Francke Verlag, 1980, p. 66.
- ³ Ten pat, p. 86.
- ⁴ Ten pat, p. 384.
- ⁵ Ten pat, p. 81.